

ALLAH'IN ZATINI DÜŞÜNMENİN DİNİMİZDEKİ YERİ

İnsanların merak ve dikkatini çeken en önemli konulardan birisi de Allah'ın zatıdır. Birçok insan kendi fikir ve hayal dünyasında, *-ama isteyerek, ama istemeyerek-* Allah'ın Zatına bir boy, en ve derinlik vermeye çalışır. Halbuki Allah zaman ve mekan boyutlarından temiz ve paktır. Zaman ve mekan içinde aklımıza ve hayalimize ne geliyor ise o şey Allah olamaz. Genel bir hastalık haline gelmiş bu fikri yanılğı üzerinde, bir fikir egzersizi yapmaya çalışalım.

Allah'ı bilmek iki türlüdür:

Birisi; Allah'ın isim ve sıfatlarının kainat ve mevcudat üstündeki tecellilerini okuyarak marifet kazanmaktır. İslam bu tarz marifeti emrediyor. İnsan bu marifet yönünde ne kadar derinleşip terakki ederse o kadar iyidir.

Bu tarz marifetin insanlar arasında **ilmelyakin, aynelyakin ve hakkalyakin** gibi çok derece ve mertebeleri vardır. İnsan Allah'ın her bir isminin tecellisini kainat aynasında okursa, marifeti de o oranda ziyadeleşir. Her bir isim ve sıfat, Allah'ı farklı açıdan insana tanıtır. Bu yüzden bütün isimlerin penceresi ile Allah'a marifet kazanamayan birisinin marifeti nakıs ve eksiktir.

Allah'ı tanımaya çalışmanın diğer türü ise; Zat-ı Akdesi muhakeme ve duygular vasıtası ile idrak etmeye çalışmaktır. İslam bunu yasaklamıştır. Zira insanın muhakeme ve duyguları, Allah'ın Zat-ı Akdes'ini anlamakta aciz ve çaresizdir. İnsan ne kadar kendini zorlasa da, Allah'ın Zat-ı Akdesini idrak edemez. Zira insan fani ve cüzi duygular ile donatılmıştır. Halbuki Allah'ın Zat-ı Akdesi ezeli ve ebedidir. Cüzi ve kayıtlı duygular ile sonsuz ve sınırsız bir varlığı idrak edip anlamak mümkün değildir. Bu yüzden insanın aklında ve düşüncesinde Allah'ın Zat-ı Akdesi hakkında ne varsa o Allah değildir hükmü, önemli bir hüküm, önemli bir prensiptir. Üstad Hazretlerinin naklettiği ifade ile

**"İdrâk-i maâlî bu küçük akla gerekmez,
Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez."**

İnsanın zihni kayıtlı ve sınırlıdır. Düşünürken ve tefekkür ederken, bu kayıtlar altında hareket eder. Kendisini bu kayıtlardan kurtarıp sıyrılamaz. Bir şeyi anlamaya çalıştığı zaman, önce kendi nefesine kıyas eder. Şayet orada bir şey bulamaz ise, sair mevcudata kıyas eder. Orada da bir şey bulamaz ise, bütün mümkünata kıyas eder. Yani anlama ve kıyas etme gücü, mahlukat ve mevcudatı aşamaz. Her şeyi mevcudat ve mahlukat kıstasları içinde muhakeme eder. Faraza Allah'ın Zatını düşünecek olsa, önce nefesine kıyaslar, sonra etrafındaki şeylere kıyas eder, en sonunda mümkünata kıyas eder ve ondan ötesine gidemez.

Bu durumda **insan zihnini kısıtlayan** ve çevreleyen **üç temel zırh** ortaya çıkıyor.

Birinci zırh; insanın nefis merkezli hususi alemidir ki, insanın düşünüşünde en kayıtlayıcı faktördür. İnsan her şeyi nefisine kıyaslayarak düşünür. Nefis ise kesif ve maddenin en aşağı derecesidir. Bundan dolayı insan zihnini kendine hapseder. İnsanların ekserisi bu kaydın içinde haptir.

İkinci zırh; insanın etrafını çevreleyen hemcinsleridir. Yani insan nefisinden sonra, her şeyi, etrafını çevreleyen türleri ile mukayese eder. Şayet düşündüğü şey hakkında kendi nefisinde bir delil bulamaz ise, etrafında bulmaya çalışır. İnsan etrafında halkalanan her şey insanın zihnini sarmalayan bir zırh gibidir. İnsanların örfü, adetleri, gelenekleri, inançları bu zırhın kaplamaları gibidir. Bu kaplamaları aşım müteal (öteleri) alemleri düşünmesi insan için çok zordur.

Üçüncüsü ise; insan zihnini en geniş dairede sarmalayan **imkan dairesidir**. Bu daire artık Halik ile mahluk sınırının en uç noktasıdır. Ama bir yönü ile de insan zihni açısından son duraktır. İnsan zihni için bundan ötesi yoktur.

İşte insan tefekkürü ve düşüncesi en ileri nokta olarak, bu imkan dairesine yaşabilir. Buna da her insan muvaffak olamaz. Ancak zihni melekeleri harikulade olan dahi insanlar nadiren çıkar. Bir insan nefis dairesini aşsa, önüne hemcins dairesi çıkar, onu da aşsa önüne en çetini olan imkan zırhı çıkar ve orada takılır kalır.

Bu sebepten dolayı insan zihni, mevcudat ve imkan dairesinden münezze olan Allah'ın Zatını idrak edemez. Allah'ın Zati diye insanın aklına ve zihnine ne geliyor ise, bu üç zırhın dairesinde olan bir tasavvurdan, bir düşünceden ibarettir. Yani insanların ekserisi mahluk ve mevcut olan bir şeye şaşırıp Allah diyor. Bu da insan açısından bir şirk, bir dalalettir.

Üstad Hazretlerinin "**Cenab-ı Hakka malûm ve mâruf ünvanıyla bakacak olursan, meçhul ve menkûr olur.**"(1) demesi bu mana içindir. Yani Allah'ın Zatına malum ve bilinen bir şey gibi bakarsan, senin malum ve bilinen dediğin şey aslında Allah değil, mahlukattan bir tasavvurdur. Bir mahluku ve mevcudu ilahlaştırmaktır ki, bu da Allah'ı inkar ve kaybetmek demektir.

Zihinde oluşan bu malum ve maruf manasının temeli, yukarıda izah edildiği üzere, ya nefis dairesinde bir tasavvurdur, ya etrafını çevreleyen hemcinsinden bir esinlenmedir ya da imkan dairesinde bir düşüncedir. Dolayısı ile bu tasavvurların hiçbiri Allah'ın kendisi değildir. Ekser insanların ilah diye kabul ettikleri şeylerin cismani putlardan ibaret olması meseleye ışık tutar.

Bu hususta Üstad Hazretlerinin şu ifadeleri daima rehberimiz olmalıdır:

"İ'lem eyyühe'l-aziz! Cenab-ı Hakka malûm ve mâruf ünvanıyla bakacak olursan, meçhul ve menkûr olur. Çünkü, bu malûmiyet, örfi

bir ülfet, taklidî bir sema'dır. Hakikati ilâm edecek bir ifade de değildir. Maahaza, o ünvanla fehme gelen mânâ, sıfât-ı mutlakayı beraberce alıp zihne ilka edemez. Ancak, Zât-ı Akdesi mülâhaza için bir nevi ünvandır."

"Amma Cenab-ı Hakka mevcud-u meçhul ünvanıyla bakılırsa, mârufiyet şuâları bir derece tebarüz eder. Ve kâinatta tecellî eden sıfât-ı mutlaka-i muhîta ile bu mevsufun o ünvandan tulû etmesi ağır gelmez."(2)

Taklidî sema demek, insanların zihnini çevreleyen kayıt ve sınırlamalardır. Yani insan zihninin düşünce kapasitesini tespit ve tayin eden kayıt ve sınırlamaların hepsine taklidi sema denir. Yukarıda bu kayıt ve sınıflandırmaları üç sınıf şeklinde incelemiştik.

İnsanların zihninde ve tasavvurunda yerleşen "**ilah**" anlayışı, mahlukat ve mevcudat cinsinden olduğu için, kainatta görünen mutlak İlahlık sıfatlarını üzerine alıp kaldıramaz. Yani kainatta eserleri ile sabit olan ebedi ve ezeli İlahi sıfatlar, insanın zihninde yerleşmiş olan ilkel İlah anlayışını kabul etmiyor. Sıfat ilahi ama İlahın kendisi mahluk olduğu için, aralarında bir uyumsuzluk oluşuyor. İlahi sıfatları ancak ve ancak hakiki bir İlah üstüne alıp kaldırabilir. Bu da ancak İslam'ın emrettiği münezzehe ve mukaddes İlah anlayışı ile mümkündür. O zaman kainatta tezahür eden İlahi sıfatlar ile Allah'ın münezzehe Zatı arasında bir uyum ve ahenk olur. Bu yüzden İslam dini Allah'ın Zâtını **mevcud-u meçhul** olarak ilan ediyor. Allah mevcuttur, yani varlığı ve birliği katidir, lakin Zâtı ve mahiyeti itibari ile meçhuldür. Yani Zâtının ve mahiyetinin insanlar tarafından bilinmesi imkansızdır. İşte böyle bir tasavvur neticesinde marifet pırıltıları açığa çıkar. Yoksa, zihnimizde mutasavver ve tasarlanmış bir İlah ile marifet pırıltıları değil, şirk karanlıkları başımıza üşüşür.

Özet olarak, insan zihninde oluşmuş, yani tasavvur edilmiş bir Allah anlayışı, bütün kainatı kuşatan ilahi sıfatları üzerine alıp kaldıramaz, onlara kaynaklık edemez. Ama mevcudat ve mahlukattan münezzehe ve mukaddes olan ve mevcut ama meçhul bir Allah anlayışı kainatta tecelli eden İlahi sıfatları üstüne alıp tam bir kaynak, tam bir medar olabilir. Bu yüzden Allah'ın Zâtı hakkında bilinçli ve kasıtlı bir şekilde tasavvurda bulunmak şirk olur. Ama gayr-ı ihtiyari, istemeden gelen tasavvurlardan da muaheze yoktur.

Dipnotlar:

(1) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Habbe.](#)

(2) bk. [age.](#)